

ПАРЦЭЛЯЦЫЯ ЯК АСАБЛІВАЦЬ СІНТАКСІСУ БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОЎ

К. І. Субота
БДПУ (Мінск)

Навук. кіраўн. – Н. У. Чайка, д-р філалаг. навук, праф.

Анатацыя. Артыкул прысвечаны аналізу семантыка-сінтаксічных асаблівасцей парцэляваных канструкцый у беларускіх і англійскіх мастацкіх творах. Падчас аналізу прыкладаў аўтарам выдзяляюцца структурныя мадэлі парцэляваных канструкцый, выяўляюцца падабенствы і адрозненні іх функцыянавання ў дзвюх мовах.

Ключавыя словы: парцэляцыя; постпазіцыя; прэпазіцыя; інтанацыя; актуальны падзел паведамлення.

Даследаванне сінтаксічнай арганізацыі літаратурнай мовы з'яўляецца адным з актуальных напрамкаў у сучасных лінгвістычных даследаваннях. Асаблівасці вуснага маўлення ўсё часцей пранікаюць у літаратурную мову, што назіраецца не толькі ў беларускай, але і ў такой няблізкароднаснай мове, як англійская. Характэрныя прыёмы вуснага маўлення на пісьме выдзяляюцца інтанацыйна, таму падзенне інтанацыі, інтанацыйны разрыў выказвання адлюстроўваюцца выкарыстаннем пэўных сінтаксічных канструкцый. Павышэнню экспрэсіўнасці выказванняў у літаратурнай мове садзейнічае такая пашыраная з'ява, як парцэляцыя. Тэарэтычнае абгрунтаванне феномен парцэляцыі атрымаў у працах Ю. В. Ваннікава. У апошнія гады парцэляцыя актыўна даследуецца і беларускімі, і замежнымі вучонымі, сярод якіх Г. Н. Акімава, А. П. Скавароднікаў, Б. Ю. Норман, Л. І. Бурак, Т. Р. Гамза. Яны сходзяцца ў думцы, што асноўная функцыя парцэляваных канструкцый – экспрэсіўная.

Пад парцэляцыяй мы разумеем прыём камунікатыўна-стылістычнай арганізацыі тэксту, які ўзмацняе эмацыянальнае і інфармацыйнае ўздзеянне на чытача. З пункту гледжання сінтаксісу, парцэляваная канструкцыя – гэта расчлянэнне выказвання або далучэнне да яго пэўнай часткі, прадстаўленае некалькімі структурнымі адзінкамі, асноўнай часткай і парцэлятамі, якія адзелены паміж сабой інтанацыйна і па сэнсе. У выніку даследавання былі выяўлены семантыка-сінтаксічныя асаблівасці парцэляваных канструкцый, іх падабенства і адрозненні ў беларускай і англійскай мовах.

Часцей за ўсё структура парцэляваных канструкцый як у беларускай, так і ў англійскай мовах, прадстаўлена двума кампанентамі – базавай часткай і далучальнай. Па пазіцыйнай прыкмеце былі выдзелены дзве пазіцыі: прэпазіцыя і постпазіцыя парцэлята. У большасці выпадкаў парцэлят знаходзіцца ў постпазіцыі. Напрыклад: *Ды ці ведаеш ты, колькі людзей загінула, самі на смерць пайшлі за свабоду? На катаргу! На вісельню! На эшафот! На штыкі! На кулі!; Будзем суіснаваць! Дзеля дзяцей! Дзеля іх усё!* (А. Макаёнак). Такую ж структуру парцэляваных канструкцый мы сустракаем і ў мастацкай англійскай літаратуры: *So I give dozens of interviews a year. Hundreds over the course of a lifetime; A letter.*

For me (Diane Setterfield). Намі вылучаны прэпазіцыйныя далучэнні, што з'яўляецца спецыфічнай улацівасцю англійскай мовы: *The speed of the pen. The pressure of the hand on the page. Breaks and releases on the flow* (Diane Setterfield).

Па колькасці парцэлятаў у межах адной канструкцыі былі выдзелены тры групы: адназвенныя, двухзвенныя і шматзвенныя далучэнні. Сярод беларускіх і англійскіх парцэляваных канструкцый пераважаюць адназвенныя парцэляты. Напрыклад: *Мы з бацькам разводзімся. Таму што больш такое цярпець немагчыма!* (А. Макаёнак); *Тысячы малаткоў загрузалі на блясе. Потым на маёй галаве* (І. Шамякін); *I told you. I'm a happy man; It was the house. The same house.* (Patrick Gale). У англійскай мове часцей, чым у рускай, парцэляты маюць двухзвенную і шматзвенную канструкцыю: *I told him a story. An impoverished, malnourished little thing... The kind of story that looks like real life* (Diane Setterfield); *It's more built-up. None of those bungalows were there. Or camp sites. And Surf Shack Pizzas* (Patrick Gale). Максімальная колькасць парцэлятаў, зафіксаваных у нашым матэрыяле, – чатыры: *People disappear when they die. Their voice, their laughter, the warmth of their breath. Their flesh. Eventually their bones. All living memory of them ceases* (Diane Setterfield). Такім чынам, часцей за іншыя сустракаюцца адназвенныя парцэляваныя канструкцыі, дзе ў большасці выпадкаў члянэнню падвяргаюцца складаныя сказы. Аднак, двухзвенныя і шматзвенныя парцэляваныя канструкцыі, акрамя актуалізацыі інфармацыі, выконваюць і іншую функцыю – надаюць выказванню дынамічнасць і экспрэсію.

Парцэляцыя выказвання адбываецца за кошт выноса членаў сказа за рамку асноўнага выказвання. За базавую частку выносяцца і галоўныя, і даданыя члены сказа. Парцэляты-дзеінікі і парцэляты-выказнікі як у беларускай, так і англійскай мовах сустракаюцца радзей, чым парцэляваныя даданыя члены сказа: *Ты дастань з кнігі лютэрка і адчувай сябе свабодна, натуральна. Будзь сама сабой. Рабі што хочаш. А на мяне не зрыўдуй* (А. Макаёнак); *But before the morning is out, three of the four books are gone. Sold; You must relax. Think of nothing. Until you wake into a dream where you see once a pen flying over vellum* (Diane Setterfield). Як бачым з прыкладаў, парцэляты-выказнікі з'яўляюцца аднароднымі і нясуць дадатковае значэнне, надаюць выказванню экспрэсіўнасць і эмацыянальнасць.

Што датычыцца даданных членаў сказа, то ў англійскай і беларускай мовах парцэляцыі часцей за ўсё падвяргаецца дапаўненне. Напрыклад: *And I told. Simple little stories really, not much to them; Then you can read it. The intention of the writer, his thoughts, his hesitations, his longings and his meaning; So I have a small number of publications to my name. Not books. Nothing so grand. Just essays really, a few flimsy pages stapled in a paper cover* (Diane Setterfield); *А табе, сын, вельмі карысна было б пасябраваць з дзедам. Для тваёй кар'еры...* (А. Макаёнак).

Акалічнасць і азначэнне ў англійскіх літаратурных творах сустракаецца радзей, чым у беларускай літаратурнай мове. Акалічнасць месца падвяргаецца парцэляцыі часцей, чым іншыя віды. Магчыма, гэта адбываецца таму, што значэнне месца цесна звязана з жыццядзейнасцю чалавека: *Яны навесілі*

адзінаццаць чалавек. На плошчы (І. Шамякін); *За свабоду, за волю і я магу пайсці на эшафот. Нават на касцёр!* (А. Макаёнак). Парцэляванае азначэнне выкарыстоўваецца ў пісьмовай мове для таго, каб стварыць эмацыянальную атмасферу, што можна назіраць з прыкладаў: *Сцямнела. А вецер не сціхаў. Асенні. Халодны. Злы; Савіч наблізіўся. Сівы, ссутулены, стары. Зусім сівы. З белай-белай галавой* (І. Шамякін).

У большасці выпадкаў парцэляты звязваюцца з базавай часткай пры дапамозе інтанацыі. Але сродкі злучальнай і падпарадкавальнай сувязі таксама выкарыстоўваюцца для звязвання частак парцэляванай канструкцыі. У беларускай мове ў ролі звязак выступаюць такія злучнікі, як *і, а, каб, бо*: *Там, на двары, сабраліся ўсе нашы. Гушталка ў нас адна. І яны ўсе захапілі месцы. А мне месца няма; Мне цікава з дарослымі. Бо я хачу быць дарослым, і я буду дарослым* (А. Макаёнак). У англійскай мове чацей за іншыя сустракаюцца такія злучнікі, як *but, like, and*: *Naturally that annoys me. But provided they leave me alone, I won't hurt them; I felt a strange sensation inside. Like the past coming to life* (Diane Setterfield); *He was rather old for a nurse, much older than her. But he was tall* (Patrick Gale).

Як паказаў аналіз моўнага матэрыялу, парцэляцыя – гэта экспрэсіўны сінтаксічны прыём, які шырока прадстаўлены ў мастацкіх тэкстах дзвюх моў. Парцэлявання канструкцыі часцей за ўсё знаходзяцца ў постпазіцыі, ў англійскай мове парцэляты можна назіраць і ў прэпазіцыі. У беларускай і англійскай мовах перавага аддаецца адназвенным канструкцыям, двухзвенным і шматзвенным парцэляваным канструкцыям больш у англійскіх тэкстах. У дзвюх мовах часцей падвргаюцца парцэляцыі даданыя члены сказа. А англійскай мове ў большасці выпадкаў у якасці парцэлята вылучае дапаўненне. У беларускіх мастацкіх творах дапаўненне, азначэнне і акалічальныя сустракаюцца даволі часта. Акрамя таго, у дзвюх мовах базавая частка і парцэлят звязваюцца паміж сабой пры дапамозе інтанацыі.

Такім чынам, можна зрабіць вывад, што парцэлявання канструкцыі ў дзвюх мовах маюць шмат падабенстваў, хаця і семантыка-сінтаксічныя асаблівасці, уласцівыя толькі англійскай або толькі беларускай мове, існуюць. У сучаснай мастацкай літаратуры парцэляцыя з'яўляецца шырока распаўсюджанай з'явай, таму што адбываецца тэндэнцыя да актуалізацыі мовы і да эканамічнасці моўных сродкаў, якія значна ўплываюць на літаратурную мову.

Літаратура

1. Бурак, Л. І. Актыўныя працэсы ў сінтаксісе сучаснай беларускай мовы / Л. І. Бурак // Беларус. мова і літ. у школе. – 1990. – № 3.
2. Богоявленская, Ю. В. Парцелляция в русском и французском языках: структурные и семантико-синтаксические особенности : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Ю. В. Богоявленская. – М., 2003. – 220 с.
3. Ванников, Ю. В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи / Ю. В. Ванников. – М. : Русский язык, 1978. – 296 с.

Харитонова, Е. В. Динамика структуры синтаксиса современного русского языка: тенденции к экономичности и дистинктности (на материале современной прессы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. В. Харитонова. – Волгоград, 2014. – 266 л.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ